

کارآفرینی و توانمندسازی خانوارها در مشاغل خانگی با تاکید بر ظرفیت‌های پست بانک ایران

آیت کثیلو[†]، عباس استواری[‡] و مصطفی کاظمی نجف آبادی*

[†] دانشگاه جامعه المصطفی قم و پست بانک استان زنجان

[‡] دانشگاه جامعه المصطفی قم و پست بانک استان قم

* دانشگاه جامعه المصطفی قم

چکیده. هدف از انجام این پژوهش مطالعه راهکارهای موثر در کارآفرینی و توانمندسازی خانوارها از طریق کسب و کارها و مشاغل خانگی می‌باشد، این پژوهش از نظر نوع، توصیفی تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است. جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و مطالعه در پیشینه پژوهش صورت پذیرفته و روایی پرسشنامه به وسیله متخصصین تایید و پایایی پرسشنامه با آلفای کرونباخ ($\alpha = 0.86$) تایید گردیده است. جامعه آماری این پژوهش شامل فعالان، خیرگان و کارشناسان مشاغل خانگی در استان زنجان و قم هستند. در این پژوهش، نمونه تحقیق با روش نمونه‌گیری گلوله برفی به تعداد ۳۵ نفر به صورت هدفمند انتخاب شدند و خبرگان در هر سه مرحله با پژوهشگر همکاری کامل داشته‌اند. روند پژوهش به صورت سه مرحله‌ای از تکنیک دلفی کلاسیک تا حصول توافق انجام گردید و نتایج بدست آمده از پژوهش نشان می‌دهد که درجه توافق و درجه اهمیت از دیدگاه خبرگان برای ریز بعد "دسترسی آسان به منابع مالی و اعتباری برای شروع کسب و کارهای نوپا با تاکید بر نقش پست بانک ایران"، از جمله دسته‌بندی‌های مرتبط با بعد اقتصادی با نمره ۱/۸ نسبت به دیگر ریز بعدها در بعد اقتصادی و نیز همه ریز بعدها بالاست. و ریز بعد

* نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات

دریافت: ۱۴۰۳/۳/۶، پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲۰.

"آموزش و مهارت‌آموزی برای توانمندسازی کارآفرینان" زیر مجموعه بعد فردی در درجه بعدی از توافق و اهمیت برخوردار است.

واژه‌گان کلیدی: کارآفرینی، توانمندسازی، مشاغل خانگی، پست بانک ایران، تکنیک دلفی.

۱- مقدمه

مناطق روستایی به عنوان بخشی از تنوع جغرافیایی و اقتصادی هر کشور، دارای اهمیت زیادی هستند. این نواحی نه تنها دارای زیبایی‌های طبیعی فراوانی هستند بلکه برای تأمین نیازهای اقتصادی جامعه نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. با این وجود، روستاها با چالش‌هایی چون کمبود امکانات متناسب با رشد و پیشرفت کشور، خلا آموزشی، کمبود فرصت‌های اشتغال، توسعه اقتصادی ناپایدار و نهایت مهاجرت جوانان به شهرها مواجه هستند.

کارآفرینی و توانمندسازی خانواده‌ها در مشاغل خانگی به عنوان یک استراتژی موثر در توسعه اقتصادی مناطق روستایی در دستور کار دولت‌ها قرار گرفته است. مشاغل خانگی به عنوان کسب و کارهایی که در خانه شکل می‌گیرد به اشتغال، توسعه مشاغل محلی و افزایش درآمد خانواده می‌تواند کمک کند.

در این پژوهش، ما به تجزیه و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر در توانمندسازی خانواده‌ها برای توسعه مشاغل خانگی در مناطق محروم و روستایی می‌پردازیم. هدف، ارائه یک دستاورد علمی که بتواند تعاملات اقتصادی و اجتماعی در این مناطق را ارتقاء بخشد هست. به علاوه، ما به بررسی اهمیت نقش پست بانک ایران به عنوان یکی از مؤسسات مالی و اعتباری در ایجاد فرصت‌های کارآفرینی و توسعه مشاغل خانگی با تأکید بر تامین مالی خرد و کلان در مناطق روستایی می‌پردازیم.

با تحلیل دقیق این عوامل و تأکید بر نقش پست بانک در این فرآیند، انتظار می‌رود بتوانیم به توسعه پایدار در مناطق روستایی و تأمین فرصت‌های بیشتری برای اشتغال کمک کنیم. این مقاله ممکن است به تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها در زمینه توسعه اقتصادی مناطق روستایی و محروم کمک مهمی نماید و در بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی این نواحی سهم ارزشمندی داشته باشد.

۲- بیان مسئله

بیکاری به عنوان مهم‌ترین نماد توسعه ناکافی در کشورهای جهان سوم در نظر گرفته می‌شود. در بسیاری از کشورها، بیکاری به صورت آشکار در مناطق شهری به بخش گسترده‌ای از نیروی کار و بویژه افراد ۱۵ تا ۲۴ سال تعلق دارد. علاوه بر بیکاری آشکار، بخش‌های گوناگون از نیروی کار در شهرها و روستاها با مسأله کم‌کاری (اشتغال ناقص) مواجه هستند. این بدان معناست که منابع و فرصت‌های لازم برای افزایش درآمدها را در اختیار ندارند و نمی‌توانند به سطحی دست پیدا کنند که با درآمدهای افراد دارای مشاغل شهری واقع در بخش مدرن مقایسه شود.

ساختار جمعیتی نشان می‌دهد؛ بیشتر بیکاران از سه گروه اصلی شامل افراد فارغ‌التحصیل دانشگاهی، زنان سرپرست خانوار و جوانان تشکیل گردیده، این افراد معمولاً از اقشار آسیب‌پذیر جامعه هستند. زنان که نیمی از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند دو سوم از وظایف و مشاغل آن را بر عهده دارند. با این حال، فقط یک دهم درآمد جهانی به آنان تعلق دارد. بر اساس سرشماری انجام شده در سال ۱۳۸۵؛ سهم اشتغال زنان در کل اشتغال ۱۱/۵۹ درصد بود با این حال، در روستاها ۱۵/۰۳ درصد از کل اشتغال به زنان تعلق داشت [۵]. از این رو، توسعه بخش خصوصی می‌تواند به عنوان یک مفهوم مهم برای ایجاد اشتغال در کشور، بویژه در مناطق روستایی و به ویژه برای زنان مورد توجه قرار گیرد. با فعال‌سازی این بخش، اقتصاد ملی می‌تواند گام‌های مهمی در جهت توسعه اشتغال بردارد. براساس پژوهش انجام شده توسط سازمان دیدبان جهانی کارآفرینی در سال ۲۰۰۲ با در نظر گرفتن ۳۷ کشور جهان، مشخص شده است که توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط منجر به کاهش معنادار نرخ بیکاری می‌شود. سهم کسب و کارهای کوچک در کاهش بیکاری به طور متوسط ۳۰ درصد است از جمله مشاغل کوچک و متوسط، مشاغل خانگی نیز معرفی شده‌اند. این مشاغل شامل هر نوع فعالیتی هستند که در آن افراد به صورت تمام وقت یا پاره وقت کسب و کارهای مستقل خود را در خانه اداره می‌کنند. مهمترین ویژگی این مشاغل این است که هزینه‌های آغازین برای خانواده‌ها سرسام‌آور نیست و همچنین می‌توانند به افزایش درآمد و در نهایت به توسعه ثروت در کشور منجر و به عنوان یک راهکار مهم برای ایجاد اشتغال در زنان روستایی نیز شناخته شوند.

بر اساس تحقیق انجام شده توسط سپهری در سال ۱۳۸۸، در حال حاضر در ۱۵۰ کشور جهان قوانین مرتبط با مشاغل خانگی وجود دارد. برخی از کشورها مثل چین ۳۰ درصد، تایوان ۸ درصد و ایالات متحده تا ۲۰ درصد از مشاغل را به مشاغل خانگی تخصیص داده‌اند. مشاغل خانگی در ایران نیز تاریخچه طولانی دارند و در حال حاضر بسیاری از مشاغل آموزشی، صنایع دستی، بافندگی، حصیربافی، تولیدات دامی و شغل‌های مختلف دیگر به خصوص توسط زنان روستایی در خانه‌ها انجام می‌شوند. در کشورهای دیگر نیز تعداد زنان در نیروی کار افزایش یافته است و بسیاری از زنان به کارآفرینی و کسب و کارهای مستقل پرداخته‌اند. به طوری که زنان به نسبت سه برابر مردان به کارآفرینی روی آورده‌اند [۱].

در ایران، زنان روستایی نقش مهمی در اقتصاد کشاورزی ایفا می‌کنند. با این حال، بهره‌مندی زنان از دانش و اطلاعات به میزان کافی تحقق نیافته است که این موجب می‌شود نتوانند انتفاع از فعالیت‌های خود را به حداکثر برسانند و از فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه خود حداکثر بهره را ببرند.

با توجه به مطالب صدرالذکر می‌توان ادعا نمود که تحقیق در زمینه بررسی و رفع موانع کارآفرینی و توانمندسازی خانوارها از طریق توسعه مشاغل خانگی با تمرکز بر خدمات پست بانک اهمیت بسیار زیادی دارد. در این تحقیق، عوامل تأثیرگذار بر کارآفرینی و توانمندسازی خانوارها به ویژه در زمینه مشاغل خانگی مورد بررسی و ارزیابی قرار می‌گیرند. این تحقیق از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا به شناخت دقیق‌تر عوامل مؤثر کمک می‌کند و اطلاعات به دست آمده می‌تواند به توسعه استراتژی‌ها و سیاست‌های پشتیبانی در زمینه کارآفرینی و توسعه مشاغل خانگی کمک کند.

همچنین، نتایج تحقیقات در این حوزه می‌تواند به موانع و مشکلات خانوارها در توسعه مشاغل خانگی توجه ویژه‌تری داشته باشد و از طریق ارائه راهکارهای مؤثر به حل این موانع کمک کند و از طرفی پژوهش در زمینه تأمین مالی از طریق خدمات پست بانک می‌تواند به تأمین دسترسی به منابع مالی برای مشاغل خانگی کمک کرده و به افراد انگیزه دهد تا به کارآفرینی بپردازند. این تحقیقات همچنین می‌تواند به توسعه مشاغل خانگی و توانمندسازی زنان و خانواده‌ها و ارتقاء سطح اشتغال و رشد اقتصادی منطقه کمک کند. در مجموع، آینده پژوهی در این زمینه به توسعه اقتصادی، افزایش اشتغال زنان و مردان، و بهبود شرایط اقتصادی جامعه کمک می‌کند. این اقدامات با هدف ارتقاء مشاغل خانگی

و توانمندسازی خانوارها به شکل‌گیری توسعه اقتصادی و اجتماعی کمک و نقش موثری در ایجاد تعادل اقتصادی و افزایش کیفیت زندگی افراد دارد. هدف اصلی این تحقیق، بررسی موانع موجود و ارائه راهکارهای توسعه مشاغل خانگی از دیدگاه افراد متخصص در این حوزه است که با همکاری کارشناسان اداره کار و امور اجتماعی، مسئولان سازمان تعاون روستایی، کمیته امداد، مسئولان صندوق اعتبارات خرد شهرستان، مسئولان صنایع دستی و نهادهای بهزیستی استان کرمانشاه و شهرستان اسلام‌آباد غرب انجام شده است.

۳- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

رستم‌علی‌زاده و جمعه‌زاده، در سال ۱۳۹۷ در تحقیقی با عنوان "بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت زنان کارآفرین شهر تهران" به این نتیجه رسید که ویژگی‌ها و شرایط اقتصادی و اجتماعی شامل سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، سابقه کار و میزان درآمد نقش مهمی در میزان کارآفرینی زنان تهرانی دارند.

نجفی و صفا در سال ۱۳۹۳ در تحقیقی با عنوان "بررسی کسب و کارهای خانگی با رویکرد کارآفرینی و موانع و چالش‌های توسعه آنها در مناطق روستایی" به این نتیجه رسید که مهم‌ترین موانع و چالش‌های توسعه کسب و کارهای خانگی در مناطق روستایی عبارتند از: عدم وجود طرح کسب و کار مناسب، نبود تجربه و تخصص الزم در روستائیان، عدم دسترسی مناسب روستائیان به بازار، عدم دسترسی به اطلاعات و منابع اطلاعاتی، عدم تأمین اعتبار مالی جهت سرمایه‌گذاری کسب و کار خانگی که برخی موانع قانونی در سر راه آن قرار دارد.

تاليس در سال ۲۰۱۴ در تحقیقی با عنوان "بررسی فرهنگ و موانع کارآفرینی ۳ زنان در ایالت متحده عرب" به این نتیجه رسید که فرهنگ، نقش مهمی در توسعه کارآفرینی زنان دارد.

بررسی ادبیات موضوعی و پیشینه تحقیق نشان می‌دهد تعاریف زیادی برای کارآفرینی ارائه گردیده که بدلیل چندرشته‌ای بودن مقوله کارآفرینی، تعریف آن ساده نیست، در قرن شانزده در فرانسه، کارآفرینان بعنوان کارگران پروژه، استادان سازنده یا تولیدکنندگان تعریف می‌شدند و اغلب این اصطلاح به پیمانکاران دولت که معمولاً در کارهای نظامی و

دولتی فعالیت داشتند اطلاق می‌شد. سپس در قرن هجدهم، واژه کارآفرینی برای فعالان اقتصادی اعمال شد، از این منظر کارآفرین کسی بود که روش‌های جدید تولید را معرفی و سرمایه خود را به خطر می‌انداخت. اما، امروزه مفهوم کارآفرینی معنای گسترده‌تری به خود گرفته و آن فرایندی است که به موجب آن سازمان‌های جدیدی برای بهره‌برداری از فرصت‌ها ایجاد می‌شوند [۸].

در اینجا به صورت کلی به دو بعد از نظریه‌های موجود در ادبیات پژوهش اشاره می‌کنیم که عبارت است از:

۳-۱- آسیب‌های اجتماعی

یکی از مولفه‌ها یا عوامل موثر در حوزه آسیب‌های اجتماعی موضوع اشتغال و بیکاری است که البته این به این معنا نیست که بیکاری تنها عامل آسیب‌های اجتماعی است بنابراین نمی‌توان نقش اشتغال را در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نادیده گرفت در حقیقت اشتغال یک عامل کلیدی و تاثیرگذار در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی است ولی تنها عامل نیست. برای سنجش رابطه مشاغل خانگی و آسیب‌های اجتماعی این نکته قابل توجه است که برای اشتغال فرد باید در فضاهایی همچون کارگاه، خانه یا مغازه به کار فکری یا اقتصادی بپردازد.

۳-۲- کاهش مهاجرت

لوئیس، تودارو، فی ورنایس، هایس و استیگلitz دلیل اصلی مهاجرت‌های روستا-شهری در ساختارهای اجتماعی می‌دانند و هزرروک نیز بر عوامل درآمد و اشتغال و بیکاری تاکید می‌کند و مهاجرت را بعنوان جست و جوی فضای کار مطرح می‌کند [۴]. از نظر جغرافیایی مهاجرت نیروی انسانی به خارج از مناطق روستایی و بصورت حرفه‌ای خارج از شغل‌های زراعی یکی از اشکال فراگیر تحولات کشاورزی و رشد اقتصادی است- اریک اروسن به همراه نظریه پردازان اجتماعی کاهش مهاجرت را مهمترین عامل از اثرات مشاغل خانگی می‌داند.

۳-۳- عوامل موثر بر توانمندسازی کسب و کارهای خانگی

هرچند مشاغل خانگی دارای ظرفیت‌ها و توانائی‌هایی قابل توجه برای ایجاد اشتغال می‌باشد ولی مشکلاتی نیز برای این مشاغل وجود دارد که با توانمندسازی این کسب و کارها جهت مقابله با چنین چالش‌هایی چون عدم وجود طرح کسب و کار مناسب، عدم تجربه و تخصص لازم در افراد، نبود دسترسی مناسب به بازار، عدم دسترسی به اطلاعات و منابع اطلاعاتی، عدم تامین اعتبار مالی جهت سرمایه گذاری کسب و کار خانگی و وجود موانع قانونی، می‌توان انتظار داشت که این نوع کسب و کارها توانائی بهتری جهت تطبیق خود با شرایط پویا و پیچیده محیطی پیدا نمایند [۱۴]. در این بین مهمترین مشکلاتی که شاغلین این بخش با آنها درگیر هستند و نیازمند توانمندسازی موثر است شامل مواردی مانند تداخل کار و زندگی می‌باشد که ممکن است برخی اوقات این تداخلات خوشایند سایر اعضای خانواده نباشد. همچنین ضعف در برقراری ارتباط مناسب با بازار و فروش محصولات، پایین بودن تیراژ تولیدات و یا سطح خدمات قابل ارائه به دلیل محدودیت تعداد نیروی انسانی، درآمد محدود و تعریف نشدن بیمه‌های اجتماعی از محدودیت‌های خاص این نوع شاغل می‌باشد که می‌بایست در این خصوص ابزارها و راهبردهای موثری اتخاذ شود [۱۹].

بررسی پیشینه تحقیق از یک سو به مسئله شناسی، مسئله‌یابی و متدولوژی پژوهش حاضر، کمک کرده و از طرفی زمینه را برای مقایسه نتایج پژوهش‌های پیشین با تحقیق حاضر فراهم ساخته است.

۳-۴- رفع موانع و بهبود کسب و کار

منظور از بهبود محیط کسب و کار، بهبود مجموع عواملی است که بر فعالیت‌های سازمان اثر می‌گذارد که برای نمونه، می‌توان به افزایش سهولت در انجام و اداره فعالیت‌های تجاری اقتصادی، تضمین حقوق صاحبان کسب و کار و ایجاد ثبات و شفافیت در حوزه قوانین و مقررات مرتبط اشاره کرد [۹].

۴- روش شناسی پژوهش

در این پژوهش به منظور شناسایی و جمع‌آوری راهکارهای توسعه مشاغل خانگی از منابع اسنادی و کتابخانه‌ای آغاز شد. در این مرحله، از گزارش‌های رسمی، کتب، تحقیقات، و مقالات مرتبط داخلی و خارجی به منظور به دست آوردن اطلاعات و مفاد مرتبط با توسعه مشاغل خانگی استفاده شد. سپس، با در نظر گرفتن محدودیت‌های جدی که در مسیر دستیابی به هدف اصلی تحقیق و طراحی مدل‌های ریاضی و آماری معتبر پیش رو بود، جهت رسیدن به هدف تحقیق از روش دلفی استفاده شد.

استفاده از روش دلفی به دلیل ایجاد اجماع در بین صاحب‌نظران و متولیان اجرایی در طراحی راهکارهای عملیاتی و کاربردی توسعه مشاغل خانگی با اعتبار بالا صورت گرفت. در فرآیند اجرای روش دلفی در این تحقیق، ابتدا پرسش‌نامه‌ای با طیف لیکرت بر اساس مولفه‌های مستخرج از مطالعه پیشینه پژوهش و جلب نظر نمونه اندک از صاحب‌نظران آکادمیک در موضوع مشاغل خانگی تهیه و روایی آن مورد تایید قرار گرفت و پایایی آن با آلفای کرونباخ به میزان ($\alpha = 0.86$) تایید شد سپس به علت عدم شناخت و دسترسی دشوار به خبرگان، نمونه‌ای از خبرگان به روش نمونه‌گیری گلوله برفی به تعداد ۳۵ نفر از جمله کارشناسان مشاغل خانگی در ادارات و سازمان‌های مربوطه در شهرستان خدابنده و استان زنجان شامل معاونت عمرانی استانداری، اداره تعاون کار و رفاه اجتماعی، کمیته امداد امام خمینی (ره) در سطح استان و شهرستان، سازمان صنایع دستی، میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان جهاد کشاورزی استان و شهرستان، سازمان فنی و حرفه‌ای وزارت صمت استان، صندوق کارآفرینی امید، جهاد دانشگاهی و مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان شامل معاونان و مسئولان سطح استانی و شهرستانی بودند خواسته شد تا ضمن تکمیل پرسش‌نامه با در نظر گرفتن راهکارهای عملیاتی توسعه مشاغل خانگی را که در مرحله اول تحقیق از مطالعات کتابخانه‌ای و دسته‌بندی‌های مرتبط به دست آمده بود، توضیح دهند و در صورتی که مولفه‌هایی مدنظر خودشان هست را نیز در پایین پرسش‌نامه قید نمایند، هدف از این مرحله، دستیابی به اجماع و توافق نظر در باب ابعاد مختلف توسعه مشاغل خانگی بود.

پس از تحلیل اولیه پاسخ‌نامه‌ها، در مرحله اول و دستیابی به نتایج شرکت‌کنندگان بر حسب میانه پاسخ گروه، مرحله دوم برای مشخص ساختن شدت سازگاری یا ناسازگاری با

میانگین پاسخ‌های گروه و همچنین دستیابی به میزان اجماع و اهمیت ابعاد و خرده ابعاد راهکارهای توسعه مشاغل خانگی انجام پذیرفت. در مرحله سوم همچون مرحله قبل، بار دیگر بازخورد نتایج به شرکت‌کنندگان بر حسب میانه پاسخ گروه و همچنین برای تعیین میزان اهمیت و اولویت‌بندی شاخص‌ها ارسال و باز تحلیل شد

باید توجه داشت که در این تحقیق، شرکت‌کنندگان هر سه مرحله، که در هر مرحله شامل ۳۵ نفر از صاحب‌نظران آکادمیک و همچنین متولیان و کارشناسان اجرایی مشاغل خانگی در ادارات و نهادهای مربوطه بودند، به روش‌های تصادفی و هدفمند انتخاب شدند. ویژگی‌های حرفه‌ای کارشناسان مشاغل خانگی نشان می‌دهد که ۳۵ نفر از مشارکت‌کنندگان در زمینه‌های اجرایی مشاغل خانگی و ۷ نفر نیز در زمینه‌های پژوهشی مشاغل خانگی فعالیت دارند. جزئیات کامل ویژگی‌های کارشناسان در جدول ۱ آمده است. در انتها، با استفاده از نتایج به‌دست‌آمده از این پرسش‌نامه‌ها و طبق یک فرآیند منطقی روش دلفی، به توافق و اجماع بر سر اهمیت و اولویت هر یک از راهکارهای مشخص شده در مدل تحقیق رسیدیم.

جدول ۱- ویژگی‌های حرفه‌ای مصاحبه‌شوندگان

محل فعالیت	فراوانی	درصد	حوزه فعالیت کارشناس
پست بانک ایران	۴	۱۱%	مدیریت شعب استان زنجان و استان قم
کارآفرینان موفق شهرستان خدابنده و قم	۸	۲۲%	استان زنجان و قم
سازمان جهاد کشاورزی استان قم	۲	۶%	اداره تسهیلات، مدیریت ترویج، روستایی، زنان روستایی
استانداری، معاونت عمرانی برنامه و بودجه استان	۲	۶%	دفتر امور روستایی، امور زنان زنجان
سازمان صمت قم	۲	۶%	اداره فروش، جهاد اقتصادی
اداره صنایع دستی، میراث فرهنگی و گردشگری	۳	۷%	اداره اشتغال مهارت
اداره جهاد کشاورزی شهرستان	۲	۶%	اداره طرح و برنامه
اداره تعاون کار و رفاه اجتماعی استان	۲	۶%	مدیریت استان
سازمان فنی و حرفه‌ای استان	۲	۶%	مدیریت استان، شهرستان خدابنده
جهاد دانشگاهی استان	۲	۶%	امور مطالعات اقتصادی و اجتماعی
مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان	۲	۶%	اقتصاد و توسعه روستایی
کمیته امداد امام خمینی (ره) شهرستان خدابنده	۲	۶%	مدیریت استان، شهرستان
کمیته امداد امام خمینی (ره) استان	۲	۶%	اداره خودکفایی
مجموع	۳۵	۱۰۰%	

این مطالعه به منظور تحلیل و دستیابی موانع و راهکارهای توسعه مشاغل خانگی زنان روستایی، با استفاده از فرایند چند مرحله‌ای تکنیک دلفی، به محاسبه سه شاخص (اجماع، اهمیت و اولویت) پرداخته است.

۴-۱- نحوه محاسبه شاخص اجماع

این شاخص نشان دهنده این موضوع است که صاحب نظران آکادمیک و کارشناسان اجرایی مشاغل خانگی تا چه حد نسبت به موانع و راهکارهای بیان شده اجماع نظر و توافق دارند. لازم به ذکر است ابعاد چهارگانه راهکارهای عملیاتی بیان شده از طریق مطالعات اسنادی (مرحله اول) به دست آمده‌اند؛ اما برای رسیدن به اجماع در زمینه شناسایی راهکارها و معرفی این فرایند ۴ سوال تشریحی به شکل زیر طراحی شد.

(الف) با این ریز بعد ... کاملاً موافقم
(ب) با این ریز بعد ... تا حدی موافقم
(ج) با این ریز بعد ... تا حدی مخالفم
(د) با این ریز بعد ... کاملاً مخالفم

در این مطالعه، تحلیل موانع و راهکارهای توسعه مشاغل خانگی زنان روستایی به وسیله فرایند چند مرحله‌ای تکنیک دلفی صورت گرفته و از سه شاخص اجماع، اهمیت و اولویت بعنوان معیارهای اصلی برای ارزیابی موانع و راهکارها استفاده شده است. که به آن‌ها بصورت مختصر اشاره می‌گردد.

۴-۲- شاخص اجماع

شاخص اجماع نمایانگر درجه توافق و اجماع بین صاحب نظران آکادمیک و کارشناسان اجرایی مشاغل خانگی در مورد موانع و راهکارهای مورد بررسی است. لازم به ذکر است ابعاد چهارگانه راهکارهای عملیاتی بیان شده از طریق مطالعات اسنادی (مرحله اول) به دست آمده‌اند؛ اما برای رسیدن به اجماع در زمینه شناسایی راهکارها و معرفی این فرایند ۴ سوال تشریحی به شکل زیر طراحی شد.

(الف) کاملاً موافقم (ب) تا حدی موافقم (ج) تا حدی مخالفم (د) کاملاً مخالفم

(تعداد پاسخ‌ها به گزینه الف * ۲) + (تعداد پاسخ‌ها به گزینه ب * ۱) + (تعداد پاسخ‌ها به گزینه ج * ۱) + (تعداد پاسخ‌ها به گزینه د * ۲) -

تعداد کل پاسخ‌ها

مقدار شاخص اجماع در این تحقیق برای سنجش توافق یا تشتت آرا از مقدار +۱ به -۱- متغیر است. هر چه مقدار این شاخص به -۱- نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده تشتت آرا در خصوص بعد مورد نظر خواهد بود. از سوی دیگر، هر چه مقدار این شاخص از +۱ دورتر باشد، نشان‌دهنده توافق بر سر موضوع مورد بحث است. این معیارها به ما کمک می‌کنند تا میزان اجماع خبرگان در مورد موضوع مورد بحث را به طور دقیق‌تر تعیین کنیم.

۴-۳- شاخص اهمیت

شاخص اهمیت نشان‌دهنده میزان اهمیتی است که افراد شرکت‌کننده در تحقیق به هر یک از متغیرهای مورد بررسی اختصاص می‌دهند. این شاخص پس از مرحله شناسایی راهکارها با استفاده از شاخص اجماع به کار می‌رود. این شاخص در مرحله دوم تکنیک دلفی و پس از حصول به نتایج شاخص اجماع در باب شناسایی راهکارها به کار می‌رود. در این مرحله از میزان اهمیت ریز ابعاد و معرف‌های عملیاتی برآمده از آن با چهار گزینه متوسط، کم، بی‌اهمیت نظرخواهی شد که هریک از پاسخگویان می‌توانستند یکی از گزینه‌ها را انتخاب کنند. شاخص اهمیت نیز به صورت زیر محاسبه شده است.

$$\frac{(\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه زیاد} * ۱۰۰) + (\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه متوسط} * ۵۰) + (\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه کم} * ۲۵) + (\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه بی‌اهمیت} * ۰)}{\text{تعداد کل پاسخ‌ها}}$$

از این شاخص برای اولویت‌بندی هر کدام از راهکارهای توسعه مشاغل خانگی در سومین مرحله استفاده شده است. در این مرحله پس از تجزیه و تحلیل مراحل قبل، از نخبگان مورد مطالعه، درباره میزان اولویت مفاهیم مورد اجماع و دارای اهمیت نظرخواهی شد و آنها پاسخ‌های خود را با انتخاب یکی از گزینه‌های اولویت زیاد، اولویت متوسط، اولویت کم بیان کردند. شاخص اولویت نیز به صورت زیر محاسبه می‌شود.

۴-۴- شاخص اولویت

شاخص اولویت نشان دهنده اولویت‌بندی مفاهیم و راهکارهای توسعه مشاغل خانگی توسط نخبگان مورد مطالعه در مرحله سوم تکنیک دلفی استفاده می‌شود. در این مرحله، پس از تجزیه و تحلیل نتایج مراحل قبلی و مشخص شدن میزان اجماع و اهمیت مفاهیم، از نخبگان نظرخواهی می‌کنند و برای هر مفهوم یا راهکار یکی از گزینه‌های "اولویت زیاد"، "اولویت متوسط" و "اولویت کم" را انتخاب می‌کنند. این شاخص نشان‌دهنده اولویت‌بندی نهایی مفاهیم و راهکارها توسط نخبگان و متخصصان می‌باشد و به کمک آن می‌توان تعیین کرد که کدام مفاهیم و راهکارها از اهمیت بیشتری برخوردار هستند و باید در اولویت‌های بالاتری قرار گیرند. روش محاسبه آن به شکل زیر است:

$$\frac{(\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه اولویت زیاد} * ۱۰۰) + (\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه اولویت متوسط} * ۵۰) + (\text{تعداد پاسخ‌ها به گزینه اولویت کم} * ۲۵)}{\text{تعداد کل پاسخ‌ها}}$$

هر چه شاخص اولویت هر یک از ریز ابعاد به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد، نشان دهنده اولویت بیشتر این موضوعات و از سوی دیگر هر چه نمره شاخص به صفر گرایش داشته باشد، بیانگر اولویت کمتر موضوعات از نظر خبرگان بوده است. در زیر به تحلیل و تبیین هریک از ابعاد چهارگانه توسعه مشاغل خانگی به انضمام تفکیک‌های برآمده از پرسشنامه در سطوح مختلف ساختن متغیرها پرداخته شده است.

جدول ۲- میانگین نمرات حاصل از دلفی

بُعد	ریزبُعد	میزان اجماع ۲ تا ۲۰	میزان اهمیت ۰ تا ۱۰۰	راهکار عملیاتی
توانمندسازی	آموزش و مهارت‌آموزی برای توانمندسازی کارآفرینان	۱/۷	۸۵	ایجاد مراکز تخصصی آموزش کارآفرینی مشاغل خانگی
	تقویت ویژگی‌های شخصیتی مثل خلاقیت، پشتکار، خود انضباطی، اعتماد به نفس	۰/۸	۵۸/۳	تقویت ویژگی‌های شخصیتی با استفاده از روانشناسان کار مجرب
	ارتقاء مهارت‌های مدیریتی برای کارآفرینان	۱	۶۵	ایجاد مراکز تخصصی آموزش
	آموزش مهارت‌های ارتباطی و بازاریابی	۱/۳	۷۳	آموزش مهارت‌های ارتباطی توسط مربیان فن بیان و فن مذاکره مجرب
توسعه	ایجاد شبکه‌های ارتباطی و تعامل اجتماعی	۱/۲	۸۳	ایجاد شبکه‌های مجازی و حضوری
	تشویق به تعاون و تشکیل اتحادیه‌ها و انجمن‌های کارآفرینی	۰/۵	۳۸	تسهیل قوانین مربوط به تعاونی‌ها
	توجه بیش از پیش به نقش زنان در اجتماع و کارآفرینی مشاغل خانگی	۱/۴	۷۹	توجه به نقش زنان و استفاده از ظرفیت آنان در مشاغل خانگی
	توجه به محیط زیست در کسب و کارهای خانگی	۰/۲۵	۳۵	ایجاد نظارت‌های محیط زیست
توسعه اقتصادی	دسترسی آسان به منابع مالی و اعتبار برای شروع کسب و کارهای نوپا با تاکید بر نقش پست بانک ایران	۱/۹	۹۵	ایجاد بانک‌های تخصصی در حوزه اشتغال
	دسترسی به فناوری و ابزارهای اقتصاد دیجیتال برای بازاریابی و فروش	۰/۴۵	۷۵	ایجاد مراکز تخصصی آموزش
	حمایت از مشاغل تکنولوژی محور و استارت‌آپ‌ها در روستاها	۰/۷۵	۶۰	ایجاد مراکز تخصصی آموزش
	توسعه فروشگاه‌های اینترنتی برای مشاغل خانگی	۱/۳	۸۲/۵	ایجاد فروشگاه‌های اینترنتی برای مشاغل خانگی
توسعه اجتماعی	توانمندسازی اقتصادی محلی از طریق سرمایه‌گذاری‌های اجتماعی	۰/۲۵	۴۵/۳	ایجاد NGO های محلی
	بهبود قوانین و مقررات حوزه مشاغل خانگی	۱/۷	۶۸	بهبود قوانین و مقررات از طریق قوه مقننه
	حمایت از جوانان برای راه اندازی مشاغل خانگی	۰/۹۵	۵۷/۵	حمایت مادی، معنوی، آموزشی
	افزایش حمایت از توسعه مشاغل خانگی و تولید محصولات محلی	۰/۸۵	۳۵	حمایت مادی، معنوی، آموزشی
	حمایت از کسب و کارهای خانگی در زمینه صنایع و هنرهای دستی و سنتی	۱/۳۵	۷۸/۵	بهبود قوانین و مقررات کسب و کارهای خانگی
	تسهیل در دسترسی به بازارهای کشوری و بین‌المللی	۱/۵۵	۸۰	تسهیل دسترسی مشاغل خانگی به بازارهای کشوری و بین‌المللی
	ایجاد سیاست‌ها و برنامه‌های دولتی برای حمایت از کارآفرینی خانگی	۰/۹۵	۶۵	بهبود قوانین و مقررات از طریق قوه مجریه
	تسهیل در اعطای مجوز راه اندازی کسب و کارهای خانگی	۱/۶۵	۷۹	اعطای مجوز به صورت الکترونیکی و غیرحضوری

منبع: نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه

۵- یافته های تحقیق

بر اساس نتایج محاسبات شاخص های اجماع، اهمیت و اولویت از طریق داده های بدست آمده از پرسشنامه، نتیجه گرفته می شود که :

- در مسیر شناسایی راهکارهای توسعه کسب و کار خانگی، مطابق شاخص اجماع توافق نظر در ابعاد و ریزابعاد مطابق جدول ۲ بین خبرگان وجود دارد.

- درجه توافق برای ریز بعد " دسترسی آسان به منابع مالی و اعتبار برای شروع کسب و کارهای نوپا با تاکید بر نقش پست بانک ایران "، از جمله دسته بندی های مرتبط با بعد اقتصادی با نمره ۱/۹ نسبت به دیگر ریز بعد ها در بعد اقتصادی و نیز همه ریز بعد ها بالاست. این نشان از توافق نظر پاسخ دهندگان در اصلاح قوانین مرتبط با دریافت منابع مالی و تسهیلات و رفع موانع موجود است.

- درجه توافق برای ریز بعد "توجه به نقش زنان"، از جمله دسته بندی های مرتبط با بعد فرهنگی با نمره ۱/۴ نسبت به دیگر ریز بعد ها در بعد اجتماعی بالاست. این نشان از توافق نظر پاسخ دهندگان در جهت توجه بیش از پیش به نقش زنان در اجتماع جهت توسعه کارآفرینی در مشاغل خانگی است.

- شاخص اجماع در ریز بعد "بهبود قوانین و مقررات حوزه مشاغل خانگی" با نمره ۱/۷ بالاترین رتبه را در میان راهکارهای سیاسی و دولتی دارد، که نشان از توافق نظر خبرگان در زمینه راهکارهای عملیاتی مانند بهبود قوانین و مقررات حوزه مشاغل خانگی از طریق قوه محترم مقننه است.

- شاخص اجماع در ریز بعد "آموزش و مهارت آموزی برای توانمندسازی کارآفرینان" با نمره ۱/۷ بالاترین رتبه را در بعد فردی دارد، که نشان از توافق نظر خبرگان در توجه به آموزش و مهارت آموزی برای توانمندسازی کارآفرینان حوزه مشاغل خانگی است.

- در محاسبه شاخص اولویت، نتایج تقریباً یکسان و برابری به دست آمده است. ریز بعد " دسترسی آسان به منابع مالی و اعتبار برای شروع کسب و کارهای نوپا با تاکید بر نقش پست بانک ایران " با نمره ۹۵ بالاترین میزان اهمیت در میان سایر ابعاد اقتصادی و همچنین نسبت به دیگر ریز بعد ها را دارد.

- لازم به ذکر است که مفهوم توسعه کسب و کار خانگی در این مطالعه در دو سطح ابعاد، ریزابعاد، و راهکارهای عملیاتی بررسی شده است.

۶- بیان راهکارها

با توجه به یافته‌های تحقیق، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه مشاغل خانگی به مفاهیم اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی وابسته است. بر اساس اهمیت و اولویت‌های مطرح شده توسط خبرگان و افراد مورد مطالعه، چندین راهکار می‌توان برای توسعه مشاغل خانگی بشرح ذیل ارائه داد.

۱. تسهیل و تسریع در دسترسی به منابع مالی و ارائه راهکار نو برای دسترسی آسان‌تر متقاضیان واقعی به منابع مالی و اعتباری برای شروع کسب و کارهای نوپا از سوی دولت و پست بانک ایران در روستاها و مناطق محروم.
 ۲. بهبود قوانین و مقررات: تغییر و بهبود قوانین و مقررات مرتبط با مشاغل خانگی خصوصاً از طریق درگاه ملی صدور مجوزها به منظور تسهیل در صدور مجوز و دسترسی آسان به منابع مالی و مواد اولیه برای کارآفرینان خانگی.
 ۳. آموزش و مهارت‌آموزی: ارائه برنامه‌های آموزشی و مهارت‌آموزی به کارآفرینان خانگی به منظور توانمندسازی آنها برای مدیریت بهتر کسب و کارهای خود.
 ۴. توجه به نقش زنان: توسعه مشاغل خانگی با توجه ویژه به نقش زنان در این حوزه و افزایش توانمندی آنها برای کمک به رشد اقتصادی و اجتماعی.
- با توجه به این یافته‌ها، توسعه مشاغل خانگی نیازمند تلاش ترکیبی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است تا بتوان به توسعه پایدار و افزایش درآمد افراد و توانمندی آنها در این حوزه کمک کرد.

مرجع‌ها

- [۱] چمبرز، رابرت (۱۳۷۶). توسعه روستایی: اولویت بخشی به فقرا. ترجمه مصطفی ازکیا، انتشارات دانشگاه تهران.
- [۲] رودگرزاد، فروغ؛ کیاکجوری، کریم (۱۳۸۹). چالش‌ها و موانع توسعه کسب و کارهای خانگی. اولین همایش ملی توسعه مشاغل خانگی چالش‌ها- راهکارها، تهران، صص ۱۳۵-۱۴۳.
- [۳] سپهری، محمدرضا (۱۳۸۸). الزامات مشاغل خانگی یا مشاغل خانگی راهکار توسعه اشتغال در کشور. گردآوری: گروه اخبار و اطلاع‌رسانی سایت تیبان زنجان. قابل دسترس در www.aftab.ir.

- [۴] طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۰). تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های شهری/روستا. نشریه تحقیقات جغرافیایی، دوره ۱۶، شماره ۳، صص ۶۷-۹۳.
- [۵] مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن.
- [۶] موالیزاده، محمدرضا (۱۳۸۹). طرح ساماندهی حمایت از مشاغل خانگی بستر توسعه اشتغال. اولین همایش ملی توسعه مشاغل خانگی، چالش‌ها-راهکارها، تهران.
- [۷] نجاهی، اکبر؛ قاسم پور، ابوالحسن (۱۳۸۹). مروری بر مدل‌های رایج کسب و کارهای خانگی و آرایه مدل مناسب برای ایران. اولین همایش ملی توسعه مشاغل خانگی، چالش‌ها-راهکارها، تهران.
- [8] Bryant, P.T. (2015). *Entrepreneurship and Organizations. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*, 681-685. This article is a revision of the previous edition article by A. Martinelli, 7, 4545-4552.
- [9] Das, D.C. (2014). Prospects and challenges of rural entrepreneurship development in NER-A study. *International Journal of Humanities and Social Science Studies*, 1(3), 178-182.
- [10] Hosseininia, G., Yaghoubi Farani, A., and Seyedin, R. (2014). Measuring factors affecting Female entrepreneur's business performance in rural areas of Mianeh County. *Woman in Development & Politics*. 12(4), 545-558 [In Persian].
- [11] Javednia, K., and Javidnia, M. (2012). Factors affecting the tendency of women to learn skills in the household sector: a case study in Garmsar city. *Research in educational systems*. 6(17), 167-145 [In Persian].
- [12] Kazemi, A., and Moghimi, B. (2018). Analysis of barriers of improving women's entrepreneurship in Iran using analytic hierarchy process. *Quarterly Journal of Woman and Society*. 9(34), 249-274 [In Persian].
- [13] Moden, C. (2015). A gendered lens on entrepreneurship: Women entrepreneurship in Turkey. *Gender in Management*, 30(4), 312-331.
- [14] Najafi, B., and Safa, L. (2014). Investigation of entrepreneurial home businesses and the obstacles and challenges of their development in rural

- areas. *Entrepreneurship Studies and Sustainable Development of Agriculture*. 1(2), 61–73 [In Persian].
- [15] Nahvi, A., and Kohansal, M.R. (2012). Factors Influencing Progress of Entrepreneur Women (Case Study: Mazandaran Province). *Woman & Study of Family*. 3(11), 95–111 [In Persian].
- [16] Pakkhesal, A., and Safiti, K.H. (2018). The Effect of Personal and Social Characteristics of Women Entrepreneurs on Entrepreneurial Success. *The Woman and Family Cultural Education*. 13(46), 115–153 [In Persian].
- [17] Rabiee, A., and Nazarian, Z. (2013). An investigation into obstacles to entrepreneurship among educated women. *Journal of Innovation and Creativity in Human Science*, 2(4), 1–26 [In Persian].
- [18] Ribes-Giner, G., Moya-Clemente, I., Cervelló-Royo, R., and Perello-Marin, M.R. (2018). Domestic economic and social conditions empowering female entrepreneurship. *Journal of Business Research*, 89, 182–189.
- [19] Rodriguez-Nikl, T. (2015). Linking disaster resilience and sustainability. *Civil Engineering and Environmental Systems*, 32(1–2), 157–169.
- [20] Shaterian, M., Nasrabadi, Z., and Mansourian F. (2018). Analysis of barriers to entrepreneurship of rural women in Kashan city. *Space economy and rural development*, 6(21), 181–196 [In Persian].
- [21] Tlaiss, H.A. (2014). Women's Entrepreneurship, Barriers and Culture: Insights from the United Arab Emirates. *The Journal of Entrepreneurship*, 23(2), 289–320.
- [22] Yasouri, M., Ghorashi, M., and Vatankhah Kalurazi, Z. (2015). Analysis of barriers and solutions to the development of rural women's entrepreneurship in Gurabpass Rural, Foman. *Journal of Rural Research*, 6(2), 323–342 [In Persian].

آیت کثیرلو

دانشجوی دکتری رشته علوم اقتصادی
 قم، دانشگاه جامعه المصطفی، و
 استان زنجان، شهرستان خدابنده، شعبه مرکزی پست بانک.
 رایانشانی: ayatkassirloo@gmail.com

عباس استواری

دانشجوی دکتری رشته علوم اقتصادی
 قم، دانشگاه جامعه المصطفی، و
 قم، پست بانک استان قم
 رایانشانی: mis_k20@yahoo.com

مصطفی کاظمی نجف آبادی

دکتری اقتصاد و استادیار دانشگاه جامعه المصطفی
 قم، دانشگاه جامعه المصطفی.